

ESSAY - Andrea Bortolotti *Vertaling: Griet Juwet*

HET METABOLISME VAN EEN ARME STADSWIJK

Dit essay geeft een beknopt snapshot van het stedelijk metabolisme van het Abattoir van Anderlecht in Brussel. Het traceert de verwevenheid van sociale en materiële processen die de productie van deze specifieke stedelijke ruimte bepalen en verkent de belangrijkste vragen die vandaag op het spel staan bij de geplande stadsvernieuwing.

De bedoeling van dit essay is om het stedelijk metabolisme vanuit een 'situatieve benadering' te bespreken. Terwijl metabolisme-studies vaak ofwel uitdraaien op een boekhoudkundige oefening van de stedelijke materiaal- en energiestromen, ofwel Marxistisch geïnspireerde kritieken op het kapitalisme ontwikkelen, zijn deze beide uitersten niet in staat om een compleet analysekader te bieden om het metabolisme van een stad te onderzoeken. Om theoretische a priori aannames (bijvoorbeeld vaste categoriën zoals de tegenstelling tussen stad en platteland) en zwakheden van individuele disciplines te overstijgen, pleit recente literatuur voor meer interdisciplinaire perspectieven. Recent benadrukten verschillende auteurs dat een betere contextualisering het begrip van de werking van metabolische stromen en hun relatie met de lokale omgeving erg zou verbeteren. Deze contextualisering kan via het ontwikkelen van een empirische situatieve benadering, door bijvoorbeeld actoren te situeren in hun sociale, economische en politieke context. Deze oproep voor een 'situatieve' benadering van het stedelijk metabolisme, met meer aandacht voor de materialiteit, de omstandigheden, ecologie en politiek van

stedelijke stromen, ontstaat bovendien vanuit een kruisbestuiving met poststructuralistische (bijvoorbeeld de Actor-Network theorie) en postkoloniale theorieën.

Dit korte essay zal een inkijk geven in het socio-metabolisme van de slachthuizen en marktplaats in Anderlecht (kortweg 'Abattoir' in de volksmond) en de ruimere buurt van Kuregem in Brussel. Het traceert de stromen van mensen en materialen, en hun verwevenheid met socio-economische en ruimtelijke processen die bepalend zijn in deze buurt. Bovendien bespreekt het hoe deze context de condities schept voor een toekomstige transformatie van de plek. Het doel is om aan te tonen hoe een situatieve benadering van stedelijk metabolisme kan bijdragen aan een verrijking van stadstheorie, maar evengoed aan het lokale debat over stedelijke ontwikkeling. Dit verhaal is gebaseerd op veldwerk uitgevoerd in de context van het Metrolab Brussel – project, een trans-disciplinair en inter-universitair (ULB-UCL) labo voor toegepast en kritisch stads onderzoek (gefinancierd door het ERDF programma 2014-2020).

Het sociaal verweven metabolisme van het Abattoir

Het Abattoir in Anderlecht is een slachthuis dat, met wisselend succes, doorlopend in gebruik is sinds 1890. Bij het Abattoir hoort ook een markt: dit was de plek waar tot voor kort (2007) vee de stad in werd gebracht (eerst via het spoor en sinds de jaren '50 per vrachtwagen) om onder een monumentale markthal verkocht te worden aan groothandelaars en slagers. Ook vandaag nog vindt één van de grootste wekelijkse markten van Brussel hier plaats. Door hun specifieke rol en schaal (10,5ha) heeft het Abattoir altijd een belangrijke economische rol gespeeld in de buurt Kuregem, een stedelijke enclave tussen het Brusselse Zuidstation, de rand van het historische stadscentrum, en het kanaal Brussel-Charleroi. In de loop van de jaren vestigden heel wat slagerijen, zeepfabrieken, en leerlooierijen zich in de buurt, later uitgebreid met de leer- en kledingindustrie.

Het Abattoir-bedrijf zette in op 'duurzaamheid' en 'circulaire economie'

In de jaren '60 kreeg Kuregem, door het suburbanisatieproces waarbij de industrie verhuisde naar de stadsrand, te maken met een economische achteruitgang en een bevolkingsafname. Sindsdien kende de buurt verschillende migratiegolven (eerst van Italianen en Spanjaarden, later van Marokkaanse, Libanese, Roemeense en meer recent Syrische immigranten). Nieuwkomers kwamen hier wonen vanwege de lage huishuur die het gevolg was van het verhuizen van de middenklasse naar de rand van de stad. Kuregem werd maar beperkt beïnvloed door de radicale transformatie van Brussel tot 'hoofdstad van Europa' met haar herontwikkeling van centrale stadsbuurten in kantoordistricten. In de volgende jaren nam de toegang tot vastgoed toe en konden delen van de migrantenbevolking zich in de buurt verankeren. Aan de andere kant ontstond zo ook een sociaal-ruimtelijke segregatie van de armere delen van de Brusselse bevolking, wat meebracht dat er weinig geïnvesteerd werd in het bouwpatrimonium.

Vanaf de crisis van de jaren '70 ontwikkelden ethnische groepen eigen ondernemerschap gebaseerd op familie- en ethnische netwerken met zelfstandige activiteiten zoals restaurants, slagerijen en groentenwinkels, om zo te ontsnappen aan de werkloosheid. Door het gebrek aan publieke ondersteuning, ontstonden informele sociale- en liefdadigheidsnetwerken die een antwoord boden op de lokale vraag naar goederen en tweedehandsproducten. De tweedehands autohandel, gebaseerd op de import en export naar Afrikaanse en Oost-Europese landen, floreert sinds de jaren '80 in de garages die leeg kwamen te staan nadat de groothandel wegtrok uit de Heyvaertstraat en de Bergensesteenweg. Hoewel deze sector streng gereguleerd wordt door de lokale overheid, en de Brusselse regio plannen heeft de cluster van autohandel te verplaatsen naar het noorden van de stad, zijn nog steeds zo'n 150 garages actief in de buurt. Ondertussen wordt ook een algemene markt georganiseerd onder en rond de 19e-eeuwse markthal van het Abattoir. Deze trekt elk weekend zo'n 100.000 bezoekers, en tot 500 marktkramers verkopen er alle soorten goederen zoals verse eetwaren, kledij en huisraad - zowel nieuw als tweedehands. Klanten en verkopers komen vanuit de hele Brusselse metropolitane regio, maar de meesten komen uit armere stadsbuurten en hebben een migratieachtergrond. De marktplaats is een belangrijke toevlucht voor dit deel van de bevolking omdat ze voorziet in goedkope producten en werkgelegenheid voor laaggeschoolde arbeiders en zo migranten en nieuwkomers toegang biedt tot de arbeidsmarkt.

Een duurzaam circulair project voor het Abattoir?

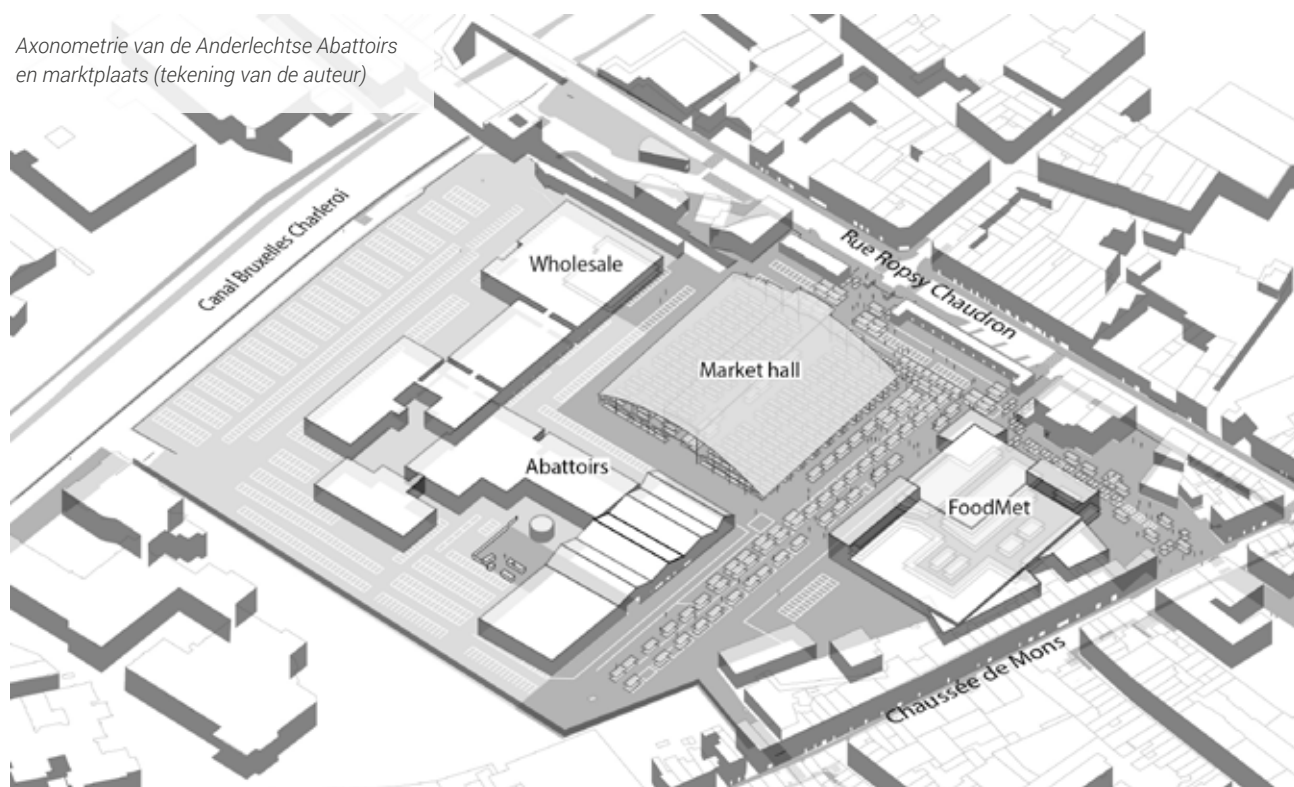
Recent is de marktactiviteit gegroeid. Het private bedrijf Abattoir SA - dat een langlopend leasecontract heeft voor de uitbating van dit publieke terrein - opende een nieuw overdekt marktgebouw met vis- en groentenwinkels in 2007. De markt breidde verder uit met de FOODMET, een project dat deels gefinancierd werd met Regionale en Europese middelen. Parallel met dit project lanceerde het bedrijf een masterplan voor een grondige transformatie van de site. Vroegere versies van deze plannen voor de FOODMET en het masterplan waren ontworpen door het Belgisch bureau ORG en kenden een brede weerklank. Ze werden tentoongesteld op twee verschillende architectuuriennales (Venetië en Rotterdam) en op vrij korte termijn geïntegreerd in regionale en stedelijke planningsdocumenten (bijvoorbeeld het Plan Canal en het Gewestelijk Plan voor Duurzame Ontwikkeling). Het masterplan voorziet de afbraak en heropbouw van het bestaande slachthuis in de vorm van nieuwe 'stedelijke pakhuizen' die zijn opgevat als flexibele gebouwen met meerdere verdiepingen en functies en met groendaken. Die bieden ruimte aan nieuwe kleine en middelgrote ondernemingen uit de voedingssector en nieuwe appartementen en willen zo nieuwe gebruikers, bewoners en investeringen aantrekken. Inspeland op regionale plannen en beleidsprogramma's zette het Abattoir-bedrijf in op aspecten van 'duurzaamheid' en 'circulaire economie' - zoals het creëren van korte distributie- en consumptieketens - om zijn vernieuwingsprogramma vooruit te helpen.

Maar tot nu toe hebben weinig ondernemers interesse in het project getoond en het Abattoir-bedrijf heeft nog geen vastgoedpartner gevonden om de nieuwe appartementen te ontwikkelen. In tegendeel, marktkramers klagen nog steeds over de aanwezigheid van hetzelfde clientele dat alleen maar geïnteresseerd is in het goedkoopste product, waardoor de prijzen en kwaliteit van producten steeds maar afnemen. Behalve de vleesproducten die grotendeels uit het nabije slachthuis komen,

Het stedelijk weefsel van Kuregem in Brussel. Kaart: auteur.

Axonometrie van de Anderlechtse Abattoirs en marktplaats (tekening van de auteur)

worden de meeste verse producten aangevoerd uit globale voedselketens (via het Brussels groothandelscentrum, maar ook via Parijs en Barcelona). Anderzijds is als antwoord op de praktijk van kansarme groepen die de overschotten van de markt kwamen verzamelen sinds 2012 ook een voedselrecuperatieproject opgestart. Een non-profit organisatie ondersteunt lokale liefdadigheidsnetwerken en wil zo de banden tussen de markt en haar stedelijke omgeving verder versterken.

Het Abattoir is een belangrijke toevlucht voor kansarme groepen omdat de markt voorziet in goedkope producten en werkgelegenheid

Een gesitueerde benadering van stedelijk metabolisme – het empirisch gesitueerd documenteren van het socio-metabolisme van het Anderlechtse Abattoir – benadrukt de kloof die bestaat tussen de visie van het project en de materiële realiteit van de context. Deze kloof laat het onvermogen zien van het projectvoorstel om zich los te maken van een conventionele verbeelding van de stad (die, bijvoorbeeld, nieuwe gebruikers en bewoners wil aantrekken) en zo de rijke waarden en lokale economie uit de buurt miskent in plaats van ze te valoriseren. Een omvattender begrip van het metabolisme van Kuregem en het Abattoir als één geheel en van het huidige vernieuwingsproject als inherent deel ervan in plaats van als het product van top-down opgelegde en apart beheerde stromen (of producten) en interventies, draagt bij aan het opnemen van een sterker sociaal perspectief in de hedendaagse ontwikkelingsagenda's rond 'duurzaamheid' en 'circulaire economie'. De huidige en toekomstige ontwikkeling van de Abattoirs blijft nauw verbonden met die van Kuregem. Dat wordt bewezen door de moeizame zoektocht naar

een vastgoedontwikkelaar en naar grote voedingsbedrijven die geïnteresseerd zijn om in deze 'enclave van armoede' te investeren. Hierdoor, en door de aanwezigheid van een grote verscheidenheid aan actoren, kan het renovatieprogramma voor het Anderlechtse Abattoir niet zomaar het ontwikkelen van nieuwe middenklasse-appartementen zijn, zoals vandaag in Brussel de norm is.

Kuregem blijft een aankomstwijk in de stad waar de meest kansarme bewoners van Brussel samenkomen met nieuwkomers op zoek naar een plek om te wonen en een toegang tot de arbeidsmarkt. Tegelijk passeren stromen van mensen en goederen (auto's, voedsel, dieren, etc.) doorheen het gebied tijdens intense, maar geconcentreerde, momenten van handel en uitwisseling. Elke transformatie van de buurt moet deze intense en soms conflicterende stromen regisseren. Wat vandaag nog ontbreekt, zijn positieve verhalen die in staat zijn de levendige complexiteit van de buurt te ontrafelen en haar socio-economische uitdagingen aan te pakken. Door dergelijke verbeeldingen te mobiliseren in meer inclusieve stadsvernieuwingsprocessen, kunnen de lokale problemen omgezet worden in kansen.

Literatuurselectie

- Angelo, H. & D. Wachsmuth (2015) Urbanizing urban political ecology: A critique of methodological cityism. *International Journal of Urban and Regional Research* 39, nr. 1, pp. 16-27.
- Heynen, N. (2014) Urban political ecology I: The urban century. *Progress in Human Geography* 38, nr. 4, pp. 598-604.
- Lawhon, M., H. Ernston & J. Silver (2014) Provincializing urban political ecology: towards a situated UPE through African urbanism, *Antipode* 46, nr.2, pp. 497-516.
- Newell, J. & J. J. Cousins (2015) The boundaries of urban metabolism, *Progress in Human Geography* 39, nr. 6, pp. 702-728.
- Kesteloot, C. & H. Meert (1999) Informal spaces: the geography of informal economic activities in Brussels, *International Journal of Urban and Regional Research* 23, nr. 2, pp. 232-251.

Andrea Bortolotti (andrea.bortolotti@ulb.ac.be) is architect en doctoraatsstudent aan het Laboratory on Urbanism, Infrastructures and Ecologies aan de Faculteit Architectuur van de Universit e Libre de Bruxelles. Zijn onderzoeksinteresses liggen in stedelijk metabolisme en de politiek van afval en recycling in hedendaagse steden.